

Etnološki pristop v Rostoharjevem delu

MARIJA HAMERŠAK

Dr. Mihajlo Rostohar, ki se je s svojim znanstvenim delom odlikoval predvsem na področju psihologije, je že zaradi široke zasnove te, sebi najbolj domače znanstvene discipline posegal drugam, tudi na področje sociologije, antropologije in etnologije. Največ tovrstnih navezav lahko zasledimo v njegovih delih s področja socialne psihologije. To je navsezadnje razumljivo, saj to področje poleg prvenstveno psiholoških prvin zajema tudi velik del socioloških. V svoji razpravi bom obravnavala Rostoharjev prispevek k etnologiji. V naslovu zadnjega poglavja knjige "Osnove socialne psihologije"¹ se tja tudi neposredno podaja. Naslov poglavja se namreč glasi "Družbotvorne sile v luči etnologije".

Vsaj delno učbeniška narava celotnega dela je pustila svoj pečat tudi v njegovem zadnjem in na tem mestu obravnavanem prispevku s področja etnologije. Njegov prvotni namen je bil zato najbrž okvirno seznanjenje bralcev z nekaterimi področji razvoja človeških skupnosti v luči etnologije. Pisan je v dokaj arhaičnem jeziku. Tekst pa ima vendarle svoje odlike in zanimivosti v metodološkem in metodičnem smislu ter je vreden umestitve v zgodovino etnološko-antropoloških tekstov. Izdan je bil leta 1965.

Avtor ga sam naziva kot etnološkega, vendar nam že njegov bežen pregled zapelje misli tudi na antropološko področje.² Zastopani sta tako socialna kot kulturna antropologija. Njuno zastopanost potrjuje tudi literatura, ki jo je Rostohar uporabljal pri pisanju prispevka. V njenem seznamu so našla svoje mesto nekatera, v antropologiji zelo "zveneča" imena, kot so F. Boas, R. Benedict, B. Malinovski, L. Levy-Bruhl in drugi. Tekst želim enakovredno obravnavati v etnološkem in antropološkem pogledu.

Avtor nam na samem začetku teksta podaja lasten pogled na etnologijo kot znanost oziroma definicijo le-te. Glasi se takole: "Etnologija nam izpričuje, kako se je človeška družba oblikovala in spreminjala pod vplivom razvoja družbotvornih sil." Definicija je vsekakor zasnovana zelo široko. Zgolj zaradi lažjega razumevanja jo lahko razdelimo na dva dela. V okviru etnologije Rostoharja zanima človeška družba. Slednjo je obravnaval v določenem zgodovinskem obdobju, oziroma natančneje, na določenih stopnjah zgodovinskega razvoja. V drugem delu ga zanimajo družbotvorne sile, katerih razvoj sočasno oblikuje in spreminja to družbo. Te sile pojmuje predvsem psihološko. Kot zelo pomembni družbotvorni sili navaja namreč zavest krvnega sorodstva, iz katere izvirajo čustva simpatije, solidarnosti in požrtvovalnosti, ter zmožnost posameznikov, da svojo voljo in ideje uspejo sugestivno vsiliti množici. Ti pojmi so lažje razumljivi in smiselnejši znotraj Rostoharjevega teksta, saj v njem človeško družbo obravnava v zelo zgodnjih fazah razvoja.

Pot, ki jo je moralo prehoditi človeštvo, da so si njegovi predstavniki uspeli ustvariti in pridobiti zavest krvnega sorodstva, je zelo dolga. Ta vrsta zavesti se je krepila z družbenim reguliranjem človekovega spolnega življenja in temu sledi dolga zgodba. Rostohar namreč pravi, da je prvotne človeške skupnosti oblikoval spolni nagon. Bratje in sestre, ki so se nevezano med seboj spolno združevali, so živeli v

¹ Mihajlo Rostohar, *Osnove socialne psihologije*. Ljubljana 1965, str. 162-183.

² Antropologija kot zelo občirna veda o človeku bo na tem mestu obravnavana v socialnem in kulturnem smislu. Sicer to vedo zaznamuje tudi obravnavanje človekove biološke narave in pogojenosti (fizična antropologija), vendar v obravnavanem tekstu ta ni v ospredju.

gospodinjski skupnosti. Ti spolni odnosi so imeli le relativno trajnost. Ta živalski način spolnega življenja med človeškimi posamezniki je vladal na prvotni stopnji divjaštva. Prvo obliko spolnega izživiljanja v zakonski zvezi predstavlja skupinski zakon.

Druge razvojno obliko predstavlja punalua zakon, ki je obstajal med skupino mož in žena zunaj lastne družine. Na tej razvojni stopnji se zakonska zveza med krvnimi brati in sestrami izključuje, ne pa med bratranci in sestričnimi. Tu se začenja prehod iz sorodstvene rodbine v krvno mešano rodbino, kajti v zakonsko zvezo so se sprejemale tudi žene tujega rodu.

Tretjo razvojno obliko predstavlja sindiazmični zakon in navsezadnje četrto monogamni zakon. V sindiazmičnem zakonu velja žena možu več, kot je veljala v punalua zakonu na višji stopnji barbarstva.

Ker se pri mnogostranskem spolnem občevanju niso mogle razviti jasne predstave o krvnih odnosih družine, zlasti nejasno je bilo očetovstvo otroka, so bili šele z nastankom monogamije dani pogoji za nastanek vsestranskih rodbinskih čustev. Zavest krvnega edinstva rodbine je postala jasna in tako so se lahko tudi pri očetu razvila rodbinska čustva, kot je emocija simpatije, emocija solidarnosti in skrb za zarod. S tem se je samoohranitveni gon preoblikoval v rodoohranitveni gon, ki je psihična osnova rodbine.

Vprašanje družine je vsekakor neločljivo povezano s problematiko sorodstva in vrst zakonskih skupnosti. Ob tem Rostohar poudarja, da je bila prvotna rodbina skupnost matere in otrok. Kasneje navaja tudi druge oblike te skupnosti, ki so bile uveljavljene v dobi barbarstva, in se s tem hkrati poda na področje razpravljanj o matriarhatu in patriarhatu.

Večji del teksta o zgodnejših človeških skupnosti pa je posvečen problematiki roda. Opisuje ga kot večjo človeško skupnost, ki je nastala iz rodbine. Nosi še druge nazive, kot so gens, klan ali hiša očetova.

Gens ali rod je bila splošna družbena oblika pri ljudstvih v njihovi barbarski dobi. Ne le pri starih Grkih in Rimljanih, najdemo jo tudi pri azijskih, ameriških in avstralskih ljudstvih. Rostohar se je ob tem podrobneje ustavil pri Rimljanih in Irokezih ter opisal njihovo rodovno ureditev (prostorsko in politično ureditev, gospodarstvo, lastnino, šege in običaje ...).

Ko je stara rodovna organizacija propadla, je njeno mesto zasedla plemenska organizacija. Slednjo je vodila oseba, ki se je odlikovala ne samo po izrednih zmognostih, ampak tudi po izredni vladoželjnosti in pohlepnosti po premoženju. Primer takih družbenih sprememb zasledimo še dandanes pri indijanskih plemenih. Po združenju klanov so nastale fratrije kot zveza sorodnih klanov, ki so se združili zaradi skupne obrambe in zaradi pridobivanja hrane. Zaradi istih razlogov so se rodovi združili v plemena. To so organizacije, ki večinoma temeljijo na skupnih interesih in so prototip države.

Zgornje pisanje predstavlja le osnovno ogrodje, izvzeto iz obravnavanega teksta. Temu je dodanih še precej raznovrstnih etnografskih podatkov iz različnih delov sveta in kultur, ki poskušajo to ogrodje podkrepiti in obogatiti. Ti etnografski podatki so si kljub raznovrstnosti vendarle edini v skupnem določevalcu: nanašajo se na človeške skupnosti ali natančneje ljudstva, ki jih z ne najbolj posrečenim izrazom imenuje primitivna ali pa vsaj naravna ljudstva. Za Rostoharja so to ljudstva, ki še živijo na stopnji barbarstva oziroma še niso dosegla stopnje civilizacije. To je navsezadnje ključ do razkritja njegovega metodološkega pristopa v pričujočem delu.

Če se ozmemo po Rostoharjevi metodološki konceptualizaciji v širšem pomenu, tj. kako vidi, razume in preiskuje človeka in njegov svet, lahko opazimo, da ga vidi predvsem kot družbeno in kulturno.

Vse skupaj pa močno spominja na Morganov model razvoja človeštva. Tudi Lewis Morgan je s svojim legendarnim delom "Ancient Society" (Starodavna družba) našel svoje mesto v seznamu literature, ki je bila Rostoharju v pomoč pri pisanju obravnavanega teksta. Prav tako se je oprl na Engelsovo razpravo o izvoru družine, privatne lastnine in države.

Če so socialne koncepcije prejšnjega stoletja danes vendarle že nekoliko preživeta in zastarela stvar, je Rostoharjev tovrsten prispevek k zgodovini etnologije iz leta 1965 dobrodošel. Vanj je vnesel množino zanimivih etnografskih podatkov, kar obrodi svoj uspeh v primerjalnem metodičnem pristopu. Kot psiholog je tekst opremil tudi s psihološko terminologijo.

Literatura

Mihajlo Rotohar, Osnove socialne psihologije, Ljubljana 1965.

Božo Škerlj, Splošna antropologija, Ljubljana 1959.

Friedrich Engel, Izvor družine, privatne lastnine in države, MEID, V. zvezek, Ljubljana 1979.

Ingrid Slavec Gradišnik, Med narodopisjem in antropologijo. O razdaljah in bližinah. Razvoj slovenske etnologije od Šteklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj, Zbornik prispevkov s kongresa, Ljubljana, Cankarjev dom, 24. - 27. oktober 1995.